

Система фінансування і матеріальна база православних навчальних закладів України у 1991-2001 рр.

На 2001 рік в Україні була сформована розвинута мережа православних навчальних закладів. З 36 діючих освітніх установ 14 належали Московському патріархату, 15 - Київському, 6 - Українській автокефальній православній церкві, 1 - Руській істинно-православній церкві за кордоном [1].

Проблема вивчення системи фінансування та матеріальної бази православних навчальних закладів України є актуальною, оскільки ці фактори значною мірою впливають на рівень підготовки майбутніх пастирів церкви. Згідно з чинним законодавством України духовні навчальні заклади не мають державної акредитації, тому змушені залучати інші джерела фінансування. Брак коштів та низький рівень матеріальної бази знижують якість підготовки слухачів середніх та вищих навчальних закладів різних гілок православ'я [2].

Вивчення процесу формування матеріальної бази православних навчальних закладів започатковане в роботах Н.Забуги [3], А.Митлака [4], В.Шторгіна [5], А.Юраша [6] та ін. Але, по-перше, кожна з вищезазначених робіт присвячена окремим освітнім установам, по-друге, матеріальна база розглядається оглядово, система фінансування не аналізується зовсім. Отже, комплексне вивчення даної проблеми в межах усєї системи православної освіти в Україні здійснюється вперше. Метою даної роботи є комплексне вивчення системи фінансування, матеріально-технічної та навчально-матеріальної бази православних навчальних закладів України.

Систему фінансування духовних навчальних закладів встановлено у 1991 році статтею IX "Фінанси і майно" Статуту про управління Українською православною церквою, в якій зазначено, що "духовні школи фінансуються із загальноцерковних коштів, добровільних відрахувань правлячих архієреїв та пожертвувань" [7]. Фінансування навчальних закладів Української православної церкви Київського патріархату (далі - УПЦ КП) та Української автокефальної православної церкви (далі - УАПЦ) передбачено Статутами церков і в цілому співпадає з Українською православною церквою Московського патріархату. Окрім того, кожен навчальний заклад, згідно зі своїм статутом, має право на додаткові джерела доходу, якщо вони не суперечать канонам церкви і не заборонені чинним законодавством.

Статтею 19 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" надано право релігійним організаціям на підприємницьку, видавничу, реставраційну, сільськогосподарську діяльність. Прибуток від підприємницької діяльності оподатковується в розмірах, які встановлені для громадських підприємств [8]. Можливість такої діяльності відображена у статутах майже всіх православних освітніх установ. Щоправда, не один навчальний заклад на 2000 р. не займається підприємницькою діяльністю.

Фінансове становище православних навчальних закладів дуже складне. Передбачена статутами церков система фінансування освітніх установ не завжди діє (особливо це стосується навчальних закладів УПЦ КП та УАПЦ). Так, якщо Київська духовна академія та семінарія УПЦ КП та УПЦ МП отримують фінансову допомогу з загальноцерковних коштів, то регіональні навчальні заклади практично її не мають. Не завжди надають допомогу і єпархії, які самі знаходяться в скрутному становищі. Таким чином, 90% навчальних закладів знаходяться на самозабезпеченні за рахунок платного навчання, яке вноситься у формі "добровільних пожертвувань" (згідно з чинним законодавством не оподатковуються).

Розмір платні встановлюється кожним навчальним закладом індивідуально, але якщо порівняти зі світськими освітніми установами та навчальними закладами інших конфесій, він мізерний. Так, у Львівській духовній семінарії УАПЦ навчання коштує 60 грн. на місяць, у Колегії Патріарха Мстислава УАПЦ - 200 грн. за семестр. У Київській духовній академії та семінарії УПЦ МП навчання оплачують тільки учні та студенти заочного відділення - 200 грн. на рік. Для порівняння зазначимо, що навчання в Українському Католицькому університеті (м. Львів) коштує 350 доларів на рік.

Отримані кошти використовуються православними освітніми установами для власних потреб: на ремонт приміщень, будівництво гуртожитків для слухачів, харчування, купівлю підручників тощо. Не відмовляються навчальні заклади і від пожертвувань державних і громадських організацій і підприємств, міжнародних організацій, окремих осіб. Так, спонсорами Київської духовної академії і семінарії Української православної церкви Московського патріархату є Міжнародна кадрова академія, Городницький ставропігійський монастир та інші [3]. Львівська духовна академія і семінарія УПЦ КП кожен рік отримує допомогу продуктами від прихожан, таким чином маючи змогу надавати слухачам безкоштовне харчування. Львівська духовна семінарія УАПЦ у 1998 р. отримала гуманітарну допомогу з Німеччини: столи, крісла, два комп'ютери.

Оплата праці викладачам духовних навчальних закладів становила на 2001 р. 200-250 гривень, що відповідало рівню світських освітніх установ. Більшість навчальних закладів не мають можливості платити заробітну плату викладачам, і вони працюють безкоштовно, поєднуючи викладання з працею в храмах або на парафіях. Прикладом може служити Харківська духовна семінарія УПЦ МП, викладачі якої, розуміючи матеріальні труднощі Харківської єпархії та необхідність виховання майбутніх пастирів Української православної церкви, викладають уроки безкоштовно [9]. Така ж ситуація в заочній Колегії Патріарха Мстислава УАПЦ, частина викладачів якої (за рішенням Львівських єпархіальних зборів 1996 р.) приїздить із Західної України [10]. їм сплачують тільки витрати на проїзд. У Львівській духовній академії та семінарії УПЦ КП заробітну плату отримують тільки світські викладачі, священники мають приходи. Так, ректор ЛДАіС УПЦ КП митрофорний протоієрей Ярослав Ощудляк є приходським священиком села Брюховичі, що під Львовом [6].

Згідно з Указом Президента України Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна" від 4 березня 1992 р. релігійним організаціям повернуто понад 3500 храмів та інших культових споруд, а також понад 10000 предметів культового і церковного вжитку [11]. Вирішення державою майнового питання церкви надало можливість останній виділити приміщення для функціонування релігійних освітніх установ. Треба зазначити, що 20% споруд перебували в аварійному стані, останні потребували капітального ремонту. Зрозуміло, що ремонт приміщень вимагав певного часу, а вирішення кадрового питання зумовило необхідність негайного відкриття духовних навчальних закладів. Цю проблему вирішували двома шляхами. Перший - на період ремонтних робіт навчальний заклад тимчасово розташовувався у пристосованому для навчального процесу приміщенні. Прикладом служить Чернігівське духовне училище регентів-псаломщиків УПЦ МП, яке з моменту відкриття у 1989 р. розташувалось у митрополичих покоях. За півроку було відремонтовано двоповерховий будинок для проведення навчального процесу, гуртожиток та бібліотеку [12]. У 1990-1991 навчальному році училище переїхало в новий корпус. Другий (який використали 80% навчальних закладів) - проведення ремонтних робіт та навчального процесу паралельно. Тобто, з ранку учні навчалися, а по обіді працювали на ремонтних роботах.

Оскільки до передачі облдержадміністраціями споруд церкві в них розміщувались світські установи, то часто це приводило до зволікань з боку останніх, пов'язаних з вивільненням приміщень. Так, з 1992 р. Львівська духовна семінарія УПЦ КП розміщувалась в лівому крилі колишнього костельу Серця Ісусового, в правому функціонував міській шкіро-венерологічний диспансер, який вивільнив приміщення у 1998

р. [6]. Гірша ситуація склалася з приміщенням Колегії Патріарха Мстислава УАПЦ. Навчальний заклад було розташовано на другому поверсі Свято-Дмитрівського храму, який рішенням Харківської облдержадміністрації у 1992 р. передано УАПЦ. До 90-х років на терені храму розміщувались кінотеатр "Спорт", кафе-бар, комерційні структури. Приміщення повністю звільнили тільки в 1998 р. Незважаючи на складні матеріальні умови, навчальний процес проводився [13].

Усі навчальні заклади православних конфесій України можна умовно розділити на 5 груп за засобами вирішення проблеми забезпечення їх приміщеннями:

Виділення приміщень для діяльності навчальних закладів на території храмів. Це дуже зручно, адже при діючій церкві учні проходять практику, проводять у храмі ранкові та вечірні молитви. Таким способом вирішили проблему приміщень більше 80% навчальних закладів усіх гілок православ'я. Наприклад, Дніпропетровське церковно-хорове училище УПЦ КП діє в межах Свято-Духівського храму; Чернігівсько-Сумське училище - на території храму Св. Мучеників Михайла і Федора [14]. Колегія Патріарха Мстислава УАПЦ розташована на другому поверсі Свято-Дмитрівського храму в м. Харкові, має 4 аудиторії, деканат і бібліотеку. Львівська духовна академія та семінарія УПЦ КП на 2000 р. займала площу 10650 кв. м, 2/3 якої відремонтовано. В правому крилі на другому поверсі розташувалися 4 класи семінарії, канцелярія, конференц-зал, кімнати ректора та учительська; на першому поверсі - кімната інспектора, їдальня. В лівому крилі розмістилися навчальні класи академії, бібліотека. Після закінчення ремонтних робіт ЛДАіС матиме актовий та читальний зали, гуртожиток (з початку діяльності навчального закладу учні та студенти вирішують житлову проблему самотужки).

Надання приміщень монастирями, що діють у межах єпархій. Прикладом таких навчальних закладів може служити Межиріцьке духовно-пастирське училище УПЦ МП. Після рішення Рівненського єпархіального управління відкрити училище було підписано угоду між єпархією та намісником Свято-Троїцького чоловічого монастиря в м. Межиріч Острозького району Рівненської області ігуменом Федором про "надання монастирем 5 кімнат в безкоштовне користування терміном на 4 роки для училища" [15]. Монастир надав можливість користуватись трапезною, бібліотекою, брати участь у храмових богослужіннях тощо. Таким же чином вирішено проблему приміщень Тернопільською єпархією УАПЦ, семінарія якої діє на терені Тербовлянського чоловічого монастиря.

Виділення приміщень для навчальних закладів консисторіями та єпархіальними управліннями з частини власних. Такий спосіб вирішення проблеми притаманний Українській православній церкві Київського патріархату та Українській автокефальній православній церкві. Тернопільським єпархіальним управлінням УПЦ

Клі для духовного училища виділено / кімнат: 4 аудиторії, 2 спальні, учительська. Житомирське єпархіальне управління УПЦ КП (із загальної площі 197,2 кв. м) для духовної школи виділило 95 кв. м під аудиторії, 63 кв. м - під гуртожиток для іногородніх з усіма необхідними санітарно-гігієнічними умовами (кухня, туалет, душ); кімнати для ректора, викладацької, бібліотеки [16].

Вирішення проблеми забезпечення навчальними та житловими приміщеннями духовних освітніх закладів за рахунок договорів з громадськими організаціями та об'єднаннями, яке передбачене ст. 17 закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". Таким правом скористались 2 навчальні заклади Київського патріархату. Запорізьке духовне училище орендувало у відкритій акціонерній громаді Запорізького механічного заводу старе приміщення дитячого саду № 30 м. Запоріжжя загальною площею 840 кв. м. [17]. Східноукраїнське духовне училище вирішило проблему навчальних приміщень за рахунок п. 3 договору № 14 між Луганською єпархією УПЦ КП та Луганським коледжем культури і мистецтва, який зобов'язався забезпечити ними учнів училища [18].

Будівництво єпархіями власних приміщень для навчальних закладів. Такий засіб вирішення проблеми є найкращим і в майбутньому планується всіма єпархіями. На 2000 р.

нові навчальні корпуси мали лише столичні духовні навчальні заклади: Київська академія і семінарія Московського та Київського патріархатів.

Треба зазначити, що процес формування матеріально-технічної бази духовних навчальних закладів супроводжувався майновими суперечками, причинами яких став церковний розкол. Так, Львівська духовна семінарія УАПЦ у 1992 р. отримала приміщення по вулиці Лисенка, 43. Церковний розкол 1993 р. спричинив відхід частини викладачів до УАПЦ, але приміщення навчального закладу залишилось за УПЦ КП. Львівська єпархія УАПЦ змушена була знову вирішувати проблему забезпечення навчального закладу приміщенням. Отже, кожне єпархіальне управління, яке відкривало навчальний заклад, вирішувало проблему забезпечення приміщеннями з власних ресурсів або за допомогою укладення договорів з монастирями чи громадськими організаціями. Так чи інакше, але головна мета - діяльність навчального закладу - ними досягалась.

Стан навчально-матеріальної бази православних навчальних закладів має спільні риси та відмінності, всі вони мають необхідне обладнання для проведення навчального процесу: парти, стільці, дошку, стіл та стілець (і в деяких кабінетах - кафедри) для викладача, стінні шафи для книг, піаніно (для занять співами), систему освітлення, воду для нормального функціонування санвузлів. Як наглядні посібники використовуються планшети, стенди. Відмінності обумовлені матеріальним станом освітніх установ. Київські духовні школи, фінансування яких значно краще, мають нові парти, стільці тощо. В актовому залі Київської духовної академії та семінарії УПЦ КП є телевизор для показу фільмів для невеликої аудиторії та екран - для масової. Колегія Патріарха Мстислава УАПЦ, Львівська духовна академія та семінарія УПЦ КП актового залу не мають.

Специфіка духовної освіти передбачає проведення практичних занять у храмах: суботніх та недільних літургій, ранкових та вечірніх молитов. З цією метою кожний навчальний заклад обов'язково має власну церкву або закріплений за певним храмом. Наприклад, Львівська духовна академія та семінарія УПЦ КП мають академічно-семінарську церкву Святого Іоанна Златоустого, яка була побудована у 1876-1888 рр [6].

Гострою застається проблема забезпечення учнів та слухачів духовних навчальних закладів необхідною літературою. Оскільки жодна конфесія немає чіткої системи друку і забезпечення освітніх установ підручниками, то кожен навчальний заклад вирішує цю проблему самостійно, в основному за рахунок самодруку курсів лекцій та методичних посібників, що виробляються кафедрами. Учні та студенти користуються бібліотеками, які є в кожному навчальному закладі.

Отже, протягом досліджуваного періоду православними духовними навчальними закладами було сформовано матеріально-технічну та навчально-матеріальну бази. Основними їх складовими є споруди та будівлі, навчальне обладнання, бюджет. Гостра нестача коштів та слабе матеріально-технічне забезпечення викликали необхідність освітніх установ усіх гілок православ'я самостійно шукати джерела нових надходжень. Існують проблеми недостачі навчальних приміщень, забезпечення слухачів гуртожитком та інші, які потребують негайного вирішення. На жаль, автор не мав змоги дослідити кошторис духовних навчальних закладів, який би надав можливість краще зрозуміти майнове становище останніх. Це питання може служити темою подальших досліджень.

1. Церкви і релігійні організації України у 2001 році: Довідник державного комітету України у справах релігій. - К: ВЕР, 2002.-С. 160-162.
2. Васьковський В. Духовна освіта в Україні: проблеми і напрямки розвитку // Людина і світ. - 1998. - № 10. - С. 26-29.
3. Забуга Н. Доклад на торжественном акте, посвященном празднованию 300-летия Киевской Духовной Академии // Православный вестник. - 2001. - № 3. - С. 21-29.

